

بهره و دامه‌زاندنی شانۆی کوردی

نامیق هه‌ورامی: سلیمانی

نوسراون، لاوازن، که‌وابوو با‌ده‌قی بهانی به‌کاربه‌ستن وه‌ک چۆن له‌شانۆی ئه‌مریکیدا ئه‌م واقیعه‌ هه‌بوو. هه‌ر چه‌نده (ستراکتۆریه‌تی) غایشی شانۆیی ده‌قی نییه (مه‌به‌ست له‌ده‌قی ئه‌و مانا ساده‌یه‌یه که ئه‌مڕۆ لای ئێمه باوه) ده‌ره‌تیه‌ری سه‌رکه‌وتوو ئه‌گه‌ر ئه‌یه‌تته نوسه‌ری دووه‌می ده‌قیته‌ک ئه‌وا ده‌یه‌تته وێنه‌ گرێکی فاشل که هه‌موو شه‌کان به‌سه‌قه‌تی ده‌کوازێته‌وه، له‌غایشه‌کانی (اصلاح القصب) دا به‌ده‌رده‌که‌وه‌ی که (بونیادی ده‌قی ده‌رووختین له‌پێناو غایشیکی سه‌رکه‌وتوو، ده‌قیته‌کی تازه‌ ده‌یه‌تته بوون)

ده‌یه‌ت ده‌ره‌تیه‌ر خاوه‌نی تیره‌وانیته‌کی چڕه‌پر به‌یت، چونکه کاری شانۆ به‌وجیهانه‌ شیعریه‌یه‌ به‌نده‌که‌ لای ئه‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گریت. چونکه ده‌قی شانۆیی ئه‌و پانتایه‌ی نییه‌ ئه‌و شیوه‌یه‌ی که ده‌ره‌تیه‌ر ده‌یه‌وه‌ی کاری تێدا به‌کات، به‌لکه‌ کاری هه‌نهری هه‌میشه‌ نه‌ش و تومار ده‌کات و که‌شه‌سه‌ندن و گۆڕانه‌گاری به‌رده‌وامه‌.

کاری هه‌نهری ته‌قینه‌وه‌یه‌که‌ له‌جیهانی نه‌ست (لاشعور) روو ده‌دات، ئه‌فراندنیش به‌په‌سته‌ به‌توانای خودی ئه‌و ده‌ره‌تیه‌ره‌وه که پرۆسه‌ی ده‌ره‌تیه‌ر ئه‌نجام ده‌دات.

ناکریت ده‌قی به‌کرته‌ فاکته‌ری دیاری خستی ناستی داهێنان، ئه‌مه‌ ره‌فرزی ده‌سه‌لاتی ده‌قی نییه‌ به‌لکه‌ نێزایه‌یه‌ بۆ پرۆسه‌که‌. ده‌ره‌تیه‌ری کورد ده‌یه‌ت ئه‌و راستییه‌ به‌زان و له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه‌ کاربه‌کات که (ده‌قی سنوور دار نییه‌)!! تاکۆمه‌لێن یاسای پۆلیسی به‌سه‌ردا چه‌سپا به‌یت، بۆیه‌ کاتێک ده‌ره‌تیه‌ریک مامه‌له‌ له‌ته‌ک ده‌قیته‌کدا ده‌کات ئه‌و مامه‌له‌یه‌ به‌ سنووره‌وه‌ سه‌ودای ده‌سه‌لاتی نووسه‌ر زیاد ده‌کات.

سارته‌ر ده‌لێن (خوێنه‌ر چه‌ند سه‌ودای به‌یری فره‌وان به‌یت ده‌سه‌لاتی نووسه‌ر زیاد ده‌کات).

مادام ده‌ره‌تیه‌ر خوێندنه‌وه‌یه‌کی سه‌یکانیزمی وه‌یکریه‌ خۆی له‌و جیهانه‌دا ده‌یه‌یتته‌وه‌، خۆ ئه‌گه‌ر ده‌قی به‌پێشی گریه‌مانه‌ نه‌ده‌بێسه‌ که‌ی به‌ ئه‌نجام به‌کات، ئه‌وا ده‌قیته‌کی چه‌رخۆف، له‌کوردستان و له‌رووسیا دا وه‌ک به‌ک ده‌بن.

داهێنان ناکریت گه‌ڕۆده‌ی یاسا به‌یت، که‌روا به‌وه‌ به‌ره‌و نه‌مان ده‌چیت.

ده‌ره‌تیه‌ر ئازاده‌ چۆن مامه‌له‌ له‌ته‌ک ده‌قدا به‌کات، ده‌ره‌تیه‌رانی هاوچه‌رخانه‌ش پێته‌ندی به‌ده‌قی ته‌قلیدی و نوێه‌ نییه‌.

بۆ ئه‌وه‌ کاتێک (په‌سته‌ر به‌رووک) شانۆگه‌ری (خه‌ونه‌ی نیوه‌ شه‌ویکی هاوین‌ای ده‌ره‌تیه‌ر، سه‌دايه‌کی گه‌وره‌ی دروست کرد،

که‌ران به‌دوای ناسنامه‌ی شانۆی کوردیدا، به‌ته‌یه‌یه‌راندنی ئه‌زمونه‌شانۆیه‌که‌نه‌ به‌ مه‌به‌ستی سوود وه‌رگرتن، نه‌ک لاسایی گه‌ردنه‌وه‌، که‌لای هه‌ندێن که‌س چه‌مکی سوود وه‌رگرتن نییه‌و ته‌نیا لاسایی گه‌ردنه‌وه‌یه‌و ئه‌م حااله‌ته‌ش ناچیتته‌ خانه‌ی نه‌ده‌ب و هه‌نهری ئه‌و مێله‌ته‌وه‌.

ناشکرایه له‌شانۆی هاوچه‌رخدا (ئارتۆ) سوودی له‌شانۆی رۆژه‌ه‌لات وه‌رگه‌رتوووه‌ (به‌رووک) به‌س سوودی له‌ (ئارتۆ) وه‌رگه‌رتوووه‌.

بۆ ئه‌وه‌ی زووتر به‌جیه‌ ناو باسه‌که‌مانه‌وه‌، به‌گه‌سه‌ر شوێنه‌ی کێشه‌کان ده‌که‌بن. که‌ باسی شانۆ ده‌که‌بن، ناشکرایه‌ به‌که‌ سه‌ره‌تایه‌یه‌کانی ئه‌و هه‌نهره‌ چۆن که‌ ئێمه‌ باسی ده‌که‌بن بۆ ئه‌وه‌ (ده‌قی، ئه‌گه‌سه‌ر، ده‌ره‌تیه‌ر، به‌ینه‌ر، هۆل... تاد) که‌ هه‌ریه‌که‌ بیان گرێگی و قورسایی خۆی هه‌یه‌، هه‌ول ده‌ده‌م له‌م به‌شه‌دا به‌توانم باسی له‌هه‌ندێک له‌وانه‌ به‌که‌م که‌ ناما‌زهم پێدان.

1- ده‌قی و ده‌ره‌تیه‌ر: که‌ ده‌لێن ده‌قی و ده‌ره‌تیه‌ر دوو پێکهاته‌ی گه‌رنگ و به‌هاوکاری لایه‌نه‌گانه‌ی تر غایشی شانۆیی دروست ده‌یه‌ت بۆیه‌ ده‌کریت پێکه‌وه‌ باسی به‌کرتن.

ئه‌وه‌ی جێگه‌ی داخه‌ ده‌ره‌تیه‌ره‌کان ناتوانن له‌ده‌سه‌لاتی ده‌قی ده‌ربه‌ن، له‌ناو ئێمه‌دا شانۆ ته‌نیا گه‌ترانه‌وه‌ی مێژوو، دایان و... تاد هه‌رچی ده‌ره‌تیه‌ره‌یه‌ له‌و پێتووانگانه‌دا نه‌یتوانیوه‌ خه‌یالی خۆی ره‌ها به‌کات به‌راوه‌یه‌ک پێی گه‌ره‌ ته‌نیا پێتیک لایه‌تات. ججای ئه‌وه‌ی خه‌وتنه‌وه‌ی تازه‌ی بۆ هه‌یه‌ت. من پێنجوانه‌ی ئه‌و رایانه‌م که‌ پێشان وایه‌ بونیادی شانۆی کوردی له‌ده‌قه‌وه‌ ده‌ست پێکه‌کات، چونکه‌ ئه‌و ده‌قانه‌ی که‌ تا ئێستا

شانۆگه‌ری (به‌زنگانی شه‌ر)

شانۆگه‌ری (ترغی نازانی)

(صلاح القصب) هه‌میشه له‌شانۆکانیدا بکه‌ به‌گ له‌نیوان غایش و بینه‌ردا پتیک ده‌هتین به‌دی که‌ شتیک ده‌خولقتین که‌ توانایه‌کی وابه‌خشیتته بینه‌ر به‌وتنه‌ شانۆیه‌کاندا شو‌پیتته‌وه.

تیۆره‌ نو‌یه‌کان پشیا‌ن وایه‌ که‌ بینه‌ر هر‌وقتیکه‌ دا‌هتینه‌ره له‌نیوان کاره‌ هونه‌رییه‌کاندا هه‌ر نه‌ویش کاری خو‌پینده‌وه‌و تیگه‌شتن ده‌گریته‌ نه‌ستۆ.

خالتیکه‌ گرنگ هه‌یه‌ که‌ نایبت بینه‌ر وه‌گ نه‌گه‌ریه‌کی ناو کاره‌که‌ ناماده‌بکری، به‌لام ده‌ره‌تیه‌ر نه‌م کاره‌ ناسان ده‌کات چونکه‌ سه‌ودای بی‌ری ده‌ره‌تیه‌ر چه‌ند فه‌ره‌وان بیت نه‌وه‌نده‌ ناسانکاری بۆ بینه‌ر ده‌کات له‌پال راده‌ی هۆشمه‌ندی خودی بینه‌روه‌ له‌شانۆ ده‌روه‌ی شانۆدا، له‌بواری راجله‌گاندن و ورۆاندنی تشریوانیه‌ نیستاتیکه‌ی و فیکریه‌کان له‌شانۆدا و له‌ده‌روه‌وش نه‌و باژله‌ ره‌ژشیرییه‌ی له‌نیوان ره‌خه‌و گفتوگۆ زیندوو‌ه‌کاندا دروست ده‌پیت به‌گونگرتن بۆ راو بۆ چوونه‌کانیا‌ن نه‌گه‌رچی ده‌ره‌تیه‌ره‌کانی لای نیشه‌ نه‌و گرنگیه‌یه‌یان فه‌رامشۆش کردووه‌ و نا‌هۆشمه‌ندی بینه‌ره‌کانیشمان هۆنه‌کی دیکه‌ی نه‌و دو‌اکه‌وته‌ی نیشه‌یه‌ که‌ تا نیستا‌ خاوه‌نی ناسنامه‌ی شانۆی کوردی نین.

ده‌پیت بینه‌ری گورد له‌وه‌ شاره‌زا بیت و تیشگات که‌ شانۆ گه‌رانه‌وه‌ی چه‌قاپه‌تی دیوه‌خانه‌کان نییه‌.

له‌ته‌گ نه‌و رایه‌ی (د. عقیل مه‌دی) دا ده‌پرسین کن ده‌توانیت پشینی نه‌وه‌ بکات که‌ حالی بینه‌ر له‌دوا روژدا چی به‌سه‌ر دیت، نه‌گه‌ر بیت و نه‌و کارانه‌ی غایش ده‌گرین به‌ پتیز بن و له‌بواری بۆ چوونه‌ نیستاتیکه‌یه‌کانه‌وه‌ چاره‌سه‌ر بکریت؟

نه‌و چه‌ماوه‌ره‌ی که‌ بی‌ری هونه‌ری نه‌پیت به‌ ناسانی له‌ناو کاره‌ لاواژو باقی و بریقی غایشه‌ ساخته‌کاندا پابه‌ست ده‌گریت، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ره‌مه‌ شانۆیه‌یه‌کان به‌ نرخ و پر له‌دا‌هتینان بن و چه‌ماوه‌ره‌ هۆشمه‌ندپیت نه‌و ده‌سه‌ سه‌رو‌ف و هونه‌ریش به‌ره‌و لوتکه‌ی پشکه‌وتن و نه‌فراندن ده‌چن.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- ساپکولوجیه‌ ادراک اللون والشکل / قاسم حسین صالح
- ۲- صلاح القصب ومرسح الصورة- عادل گورگیس- مجلة الاکلام- عدد ۳- ۱۹۹۲.
- ۳- مرسح الصورة- د. صلاح القصب- مجلة (الطار) عدد (۸)
- ۴- صلاح قصب له‌ دا‌گای ره‌خه‌دا- نه‌هاد جامی- گو‌لپاری (رامان) ژماره (۱۶).
- ۵- گو‌تاری جه‌سته له‌شانۆی نو‌یدا- گو‌لپاری (رامان) ژماره (۲۰).

گو‌رانی هتیا‌یه‌ ناروه‌، نه‌وانه‌ی پتیش خۆی واهاتبوون نه‌م ده‌قه له‌با‌خچه‌دا غایش بکهن، به‌لام به‌رووک له‌(حه‌له‌یی سترگ) پکدا غایشه‌که‌ی کرد.

نه‌وه‌ی ما‌به‌ی تیرامانه‌ ده‌ره‌تیه‌رانی نیشه‌ بی‌ریان له‌و خۆده‌ریاز کردنه‌ نه‌کردۆته‌وه‌ له‌و زمانه‌ ساده‌یه‌ی که‌ نه‌مه‌رۆ له‌شانۆدا هه‌یه‌.

چونکه‌ شانۆ پشچه‌وه‌انه‌ی گشت ژانره‌کانی تره‌ به‌ تاییه‌ت له‌نه‌ده‌یدا. زمان تا‌گه‌ریه‌که‌ی که‌یانده‌، به‌لام به‌پشچه‌وه‌انه‌وه‌ له‌شانۆ زمانیکه‌ی دیکه‌ هه‌یه‌، که‌ جتیکه‌ی دیالۆژی سواو ده‌گریته‌وه‌ که‌ نه‌ویش گو‌تاری جه‌سته‌یه‌.

گو‌تاری جه‌سته‌ نه‌و زمانه‌ سه‌رکه‌وه‌تۆوه‌یه‌ که‌ زمانی هه‌موو کۆمه‌لانی دنیا‌یه‌، زمانی (وتنه‌، هتیا، ده‌لاله‌ت).

که‌ با‌سی زمانی جه‌سته‌ ده‌گریت مه‌به‌ست له‌ (پانتۆمایم) نییه‌، مه‌به‌ست له‌نیشان‌دانی نیستاتیکه‌ی جه‌سته‌ و وتنه‌ی شانۆیه‌ که‌ له‌ (شانۆی وتنه‌، شانۆی ره‌ش، شانۆی گریمانی، ... ..) دا خۆی ده‌پینتیه‌وه‌ هه‌ندێ که‌س ته‌فسیری سه‌قه‌ت بۆ نه‌م حاله‌ته‌ ده‌گه‌ن، گو‌رپنی وشه‌ به‌ جووله‌ ره‌نگه‌وه‌ی ده‌سه‌لانی ده‌ق و دیالۆژییه‌، چونکه‌ ده‌ره‌تیه‌ری کارامه‌ له‌سه‌رینه‌مای ده‌ق، وتنه‌کان دروست ده‌کات پان به‌واتا‌یه‌کی دی (که‌رانه‌ به‌دوای شینواری نازه‌ی وشه‌ له‌کسانی غایشه‌دا). له‌م هه‌ولانه‌ش زۆرن، سالی (۱۹۶۰) له‌هه‌ولیکه‌ی تازه‌دا شانۆی شیوه‌کاری دامه‌زرا، به‌ مه‌به‌ستی که‌ران به‌دوای زمانیکه‌دا که‌ جیهان به‌بن بیستنی تپتی بکات.

نسته‌یه‌ره‌ دیاره‌کانی نه‌م هه‌ولمه‌ش (ترادۆیا‌زو جو‌زیفا‌شانیه‌ی پۆلۆنی و (رو‌جیه‌یلان)ی فه‌ره‌نسی و (صلاح القصب)ی عتراتی و چه‌ندانی تر که‌ تا نه‌مه‌رۆ نه‌م ره‌وته‌ له‌به‌روه‌دا‌یه‌ بۆ به‌ شیوه‌کاری بوونی شانۆ.

بینه‌ر له‌م جو‌زه‌ شانۆیه‌یه‌دا چه‌ژۆتیکه‌ی زیاتر وه‌رده‌گریت، کارتیکه‌ره‌ ده‌نگی و ره‌نگیه‌یه‌کان ناوتیه‌یه‌کی جوان بۆ یونیا‌دی غایش دروست ده‌گه‌ن به‌ جو‌زیک که‌ ده‌پینی نه‌گه‌تر به‌ جه‌سته‌و رۆح غایش ده‌کات، بینه‌ر خۆی له‌ده‌سه‌لانی بیستنی ره‌ها ده‌کات و ناوتیه‌ی غایش ده‌پیت.

۲- بینه‌ره‌ بینه‌ر نه‌و مه‌رو‌قه‌ هۆشمه‌نده‌یه‌، له‌سیحری شانۆ نه‌و دیوی وشه‌ و هتیا‌و وتنه‌کان بکات.

پتیکومان بینه‌ر ره‌گه‌رتیکه‌ی بینه‌ره‌تیه‌یه‌له‌شانۆدا، پتیه‌وه‌ندیه‌کی جه‌ده‌لی له‌نیوان نه‌گه‌تیه‌ره‌و بینه‌ردا هه‌یه‌، شانۆ نه‌و گرنگیه‌یه‌ی نایبت به‌بن نه‌و پتیه‌وه‌ندییه‌ جه‌ده‌لییه‌ پشه‌وه‌ی نیوان دا‌هتیه‌ره‌و وه‌رگر.

لای (په‌خت) شانۆ به‌بن چه‌ماوه‌ر شتیکه‌ی هه‌چوه‌ بن مانا‌یه‌، لیشه‌دا پرسیا‌ریک دیتته‌ گو‌رپن ده‌بن به‌پرسین ک‌ام بینه‌ر؟ نه‌و بینه‌ره‌ی له‌ناستی ره‌ژشیرییه‌کی فه‌ره‌واندا بیت.

ده‌پیت هاوسه‌نگیه‌یه‌که‌ له‌نیوان پتیه‌وه‌ فکری و هونه‌رییه‌کاندا له‌لایه‌که‌وه‌و بینه‌ر له‌لایه‌کی تره‌وه‌ بکریت.

چه‌نده‌په‌تی شتیکه‌ی پتیه‌وسته‌ له‌و روانگه‌یه‌وه‌ که‌ شانۆ هونه‌ریه‌کی چه‌ماوه‌رییه‌ له‌کاره‌ نه‌زمه‌سونه‌رییه‌کاندا زیاتر پتیه‌وستیمان به‌هۆشمه‌ندی نه‌وه‌نیه‌ی هه‌یه‌، ده‌پیت (من)ی بینه‌ر ده‌رک به‌جیهانه‌ سیحریه‌که‌ی نه‌و دیوی وشه‌، هتیا، وتنه‌ بکهم وه‌ به‌رده‌وامی چاودتیری نه‌و نه‌زمه‌سونه‌ (حسی)یه‌ بکهم که‌ غایش ده‌یخولقتین، له‌کاری نه‌زمه‌سونه‌ریدا بینه‌ر گرنگی ته‌وا‌ری هه‌یه‌ کاتن تواترا بکه‌یه‌نه‌رتیه‌ نه‌و ناسته‌ی له‌غایش بکات.